

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**Економічний факультет
Кафедра фінансів і кредиту**

ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472
спеціальності 072

«Фінанси, банківська справа та
страхування»

Гоянюк Романа Романівна

Науковий керівник:

д.е.н., проф. Нікіфоров П.О.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ___ від травня 2023 р.
Завідувач кафедру фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	5
1.1. Економічна суть, склад та характеристика видатків місцевих бюджетів в бюджетній системі країни	5
1.2. Теоретичні підходи до планування реалізації та оцінки видатків місцевих бюджетів.....	12
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ БЮДЖЕТУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	18
2.1. Проблеми формування місцевих бюджетів України в умовах фіскальної децентралізації	18
2.2. Аналіз видатків бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки	24
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ І КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ЇХ КОШТІВ.....	31
3.1. Проблеми підвищення ефективності та транспарентності використання коштів місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації.....	31
3.2. Моделювання впливу місцевих бюджетів на економічний розвиток регіонів країни	37
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фундаментальною ознакою сучасної цивілізованої держави є посилений інтерес до проблем людини, орієнтація на всебічний захист її прав і свобод, забезпечення гідних умов життя та задоволення індивідуальних й колективних потреб. Превалювання інтересів людини над інтересами держави в сучасних умовах визнаються об'єктивною закономірністю розвитку суспільства.

Економічний розвиток країни чи окремого регіону неможливий без участі бюджету, адже кошти, зосереджені в бюджета усіх рівнів, є важливим інструментом впливу на динаміку соціально-економічного розвитку територіальної одиниці та країни загалом. З допомогою бюджетних видатків забезпечується підтримка малозабезпечених сімей, здійснюється фінансування окремих галузей: освіти, охорони здоров'я, судової влади, органів правопорядку, формуються основи обороноздатності країни. Бюджетні видатки забезпечують реалізацію численних програм соціального, економічного, культурного розвитку країни, вони впливають на рівень доходів і якість життя громадян, сприяють реалізації загальної економічної політики держави, що є надзвичайно важливим і актуальним.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання використання коштів самемісцевих бюджетів, їх планування та реалізація стали предметом дослідження у наукових працях таких вітчизняних учених: Арістової І.В., Базилевича В.Д., Булавця В.М., Бак Н.А., Василика О.Д., Романенко О.Р., Сініциної І., Чугунова І.Я. та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є визначення теоретичних засад та оцінювання практики здійснення видатків місцевих бюджетів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- визначити сутність видатків місцевих бюджетів, їх склад, класифікацію та значення в бюджетній системі країни;
- дослідити теоретичні підходи до планування, реалізації та оцінки видатків місцевих бюджетів;
- здійснити аналіз формування місцевих бюджетів України за 2020 – 2022 роки в умовах фіскальної децентралізації;
- дослідити процес здійснення видатків бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки;
- визначити шляхи підвищення ефективності та транспарентності використання коштів місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації;
- розглянути моделювання впливу місцевих бюджетів на економічний розвиток регіонів країни.

Об’єкт та предмет дослідження. Об’єктом дослідження у кваліфікаційній роботі виступають видатки місцевих бюджетів. Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади планування та реалізації видатків місцевих бюджетів.

Методи дослідження. Підготовка тексту роботи базувалася на застосуванні таких методів: у першому розділі – це методинаукової абстракції та аналогії, прийоми індукції та дедукції, групування – при обґрунтуванні категорійно-поняттєвого апарату; у другому розділі – це методи порівняння, аналізу та синтезу, графічного аналізу, прийоми середніх та відносних величин; у третьому розділі використано методи формалізації, ідеалізації і наукового абстрагування – при розробленні пропозицій щодо вдосконалення планування видатків місцевих бюджетів, соціального призначення і практики їх здійснення в контексті підвищення ефективності використання бюджетних коштів і забезпечення суспільного добробуту.

Інформаційною базою при написанні кваліфікаційної роботи виступали: наукові статті, матеріали конференцій і монографій, нормативно-

правові акти з питань функціонування видатків місцевих бюджетів, дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

1.1. Економічна суть, склад та характеристика видатків місцевих бюджетів у бюджетній системі країни

На соціально-економічний розвиток та дієвість інституційних перетворень будь-якої країни впливає обсяг видатків бюджету та їх цільове використання як на загальнодержавному рівні так і на місцевому.

Видатками бюджету є кошти, які спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених державним або місцевим бюджетом.

Згідно Бюджетного кодексу України: «Видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом» [6].

В. Загорський, О. Вовчак, І. Благун трактують видатки бюджету як «законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів» [47, с. 111].

В. Опарін стверджує: «Видатки бюджету – це інструмент досягнення вищого критерію справедливості у розподілі державних благ з метою досягнення граничного рівня добробуту кожного члена суспільства» [5, с. 123].

На думку О. Василика: «Видатки бюджетів є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для забезпечення суспільного добробуту» [7, с. 123].

О. Романенко вважає, що: «Видатки бюджету – це об'єктивна категорія, яка має суспільне призначення, економічні відносини з приводу розподілу

коштів бюджетного фонду держави» [41, с. 164-167].

Овсянніков Є.С. зазначає: «Видатки бюджету – це двосторонні бюджетні правовідносини, у яких кожен із учасників має як права, так і обов'язки, що дозволяє поєднати між собою правові підстави надання грошових коштів бюджету та мету їх використання» [28, с. 50].

Чугунов І. Я. підкреслює: «Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. Ступінь їх впливу визначається не лише обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між різними напрямками суспільного розвитку. Обсяг і склад бюджетних видатків країни обумовлюється функціями і завданнями держави у забезпеченні суспільного розвитку, здійсненні соціально-економічних перетворень, ступенем державного регулювання економіки, рівнем і динамікою соціально-економічного розвитку країни, особливостями адміністративно-територіального устрою країни, пріоритетними напрямками суспільної діяльності. Сутність видатків бюджету як економічної категорії виявляється через їх функції, у тому числі розподільну, перерозподільну, стабілізаційну, регулюючу, стимулюючу, інформаційну, контрольну» [48, с. 255 – 256].

Узагальнюючи наведені визначення можна зробити висновок, що видатки бюджету – це відносини, пов'язані з рухом вартості, тобто економічні відносини, які виникають на стадії перерозподілу та вторинного розподілу внутрішнього валового продукту; вони пов'язані з розподілом і використанням ресурсів бюджетного фонду; кінцевою метою бюджетних видатків є всебічне задоволення потреб громадян і забезпечення на цій основі підвищення суспільного добробуту.

На формування обсягу видаткової частини бюджету впливає обсяг дохідної частини бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку та стратегії управління

державним боргом. Процес формування обсягу видатків бюджету повинен передбачати стимулювання зростання внутрішнього попиту і виробництва шляхом збільшення обсягу бюджетних видатків у періоди економічного спаду та їх обґрунтованого зменшення у періоди економічного зростання [48, с. 258 – 256].

Що стосується окремо визначення сутності поняття «видатки місцевих бюджетів» розглянемо формулювання визначень інших авторів.

М. Гапонюк і В. Яцюта підкреслюють: «Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини щодо розподілу централізованих коштів, які перебувають у розпорядженні відповідних органів влади та децентралізованих коштів, які є власністю місцевих органів влади» [10, с. 46].

В. Базилевич і Л. Баластрик зазначають: «Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, що виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади» [2, с. 106].

Отже, під видатками місцевих бюджетів можна розглядати сукупність економічних відносин, що виникають між фізичними та юридичними особами, з одного боку, та органами місцевої влади й самоврядування, з іншого боку, у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів для задоволення суспільних потреб у благах колективного споживання.

Малиняк Б. виокремлює такі функції видатків бюджету як: «планування (програмування), контроль, розміщення, перерозподіл та стимулювання. Враховуючи їх відмінні властивості, доведено доцільність їх групування у дві групи: функції видатків бюджету в публічному управлінні та функції видатків бюджету в економічній і соціальній системах країни. На концептуальному рівні визначено взаємну залежність функцій видатків бюджету від чинників, які на них впливають, а саме: функцій видатків у публічному управлінні, передусім, від ендогенних чинників та функцій видатків бюджету в економічній та соціальній системах країни, насамперед, від ендогенних чинників» [21, с. 47].

Видатки місцевих бюджетів класифікуються за функціональним

призначенням та економічним призначенням.

Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету включають: видатки на загальнодержавні функції, громадський порядок, безпеку та судову владу, на економічну діяльність, охорону навколишнього природного середовища, житлово – комунальне господарство, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення.

За економічною класифікацією видатки місцевих бюджетів поділяються на поточні і капітальні.

До поточних видатків місцевого бюджету відносять видатки на фінансування підприємств, установ, організацій і органів, визначені на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення. Поточні видатки включають:

- видатки на товари та послуги; оплату праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів постачання і матеріалів; витрати на відрядження; оплату послуг бюджетних установ;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- виплату відсотків; трансфертні платежі органам державного управління.

До капітальних місцевих видатків відносяться видатки, які є основою фінансування інвестиційних та інноваційних програм виробничого і не виробничого призначення, структурної перебудови комунального господарства.

Видаткова частина місцевих бюджетів відображає наслідки економічних і соціальних процесів в країні, адже видатки місцевих бюджетів безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення й суттєво впливають на загальний соціальний стан у державі й насамперед на рівень добробуту населення, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок не передбачуваних обставин.

Інтереси громадян забезпечує принцип стабільності бюджетної системи, метою якого є ефективний розподіл бюджетних ресурсів відповідно до видаткових зобов'язань місцевої влади. Цей процес регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами: Конституцією України, Бюджетним кодексом України, щорічними законами «Про Державний бюджет України», щорічними рішеннями про місцеві бюджети, іншими законами України, указами Президента України, та відповідними постановами Кабінету Міністрів України.

У сучасних умовах виконання соціальної функції Зведеним бюджетом є невід'ємною ознакою цивілізованої держави, а більшість наукових дискусій переважно стосуються визначення меж соціальної відповідальності та необхідного для її забезпечення інструментарію.

Під соціальною функцією держави І. Арістова, наприклад, пропонує розуміти такий напрям її діяльності, який полягає «у створенні необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану та участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів» [1, с. 21].

Згідно з Бюджетним кодексом передбачено такі критерії розмежування видів видатків між місцевими бюджетами:

– перша група – видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання гарантованих послуг і які розміщені найближче до споживачів. Видатки першої групи здійснюються з бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст, тобто по суті з бюджетів ОТГ (базових територіальних громад);

– друга група – видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх громадян України. Видатки другої групи здійснюються з бюджетів міст обласного значення, а також у певній мірі ще з районних бюджетів;

– третя група – видатки на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України, і видатки цієї групи здійснюються з обласних бюджетів.

З бюджету міста Києва здійснюються видатки всіх трьох груп.

Мінфін наказом від 10.03.2022 р. № 95 (діє з моменту ухвалення, тобто з 10.03.2022 р.) у зв'язку із запровадженням воєнного стану та наслідками проведення воєнних дій на території країни доповнив Типову програмну класифікацію видатків та кредитування місцевого бюджету, затверджену наказом МФУ від 20.09.2017 р. № 793, такими кодами видатків місцевого бюджету:

- 3230 «Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану» (КФК 1070);
- 8755 «Допомога внутрішньо переміщеному та/або евакуйованому населенню у зв'язку із введенням воєнного стану на території України за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету» (КФК 1070).

За рахунок нагромаджених в дохідній частині місцевих бюджетів коштів (власних доходів і переданих з держбюджету коштів), органи місцевого самоврядування мають змогу здійснювати видатки на соціальний та економічний розвиток відповідних територіальних громад, зокрема на дитсадки та школи, лікарні та амбулаторії, соціальні допомоги та субсидії населенню, пільговий проїзд окремих категорій громадян, пожежну охорону та муніципальні формування з охорони громадського порядку, розвиток житлово – комунального господарства та будівництво доріг тощо.

Згідно Бюджетного кодексу України «залежно від повноти надання послуги та її наближення до споживачів» видатки місцевих бюджетів соціального призначення поділяють на такі групи:

- видатки на фінансування бюджетних установ та реалізацію заходів, які

забезпечують надання першочергових суспільних послуг, гарантованих державою з максимальним наближенням до споживачів. До цієї групи зараховують видатки соціального призначення з бюджетів територіальних громад: видатки на заклади соціальної сфери локального рівня (позашкільна та дошкільна освіта; дільничні лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, міські, сільські та селищні заклади культури), на реалізацію місцевих програм соціального захисту населення, а також у сфері інтелектуального, духовно-культурного та фізичного розвитку;

– видатки на фінансування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують надання основних суспільних послуг, гарантованих для усіх громадян країни. До них, як правило, зараховують видатки з районних бюджетів і бюджетів міст республіканського й обласного значення: видатки на забезпечення діяльності закладів соціальної сфери районного і міського значення (загальна середня освіта, лікарні широкого профілю, пологові будинки, музеї, театри та інші заклади культури), а також фінансування державних програм соціального захисту різних категорій громадян та інші видатки;

– видатки на фінансування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані державою суспільні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування соціальних програм, потреба в яких існує у всіх регіонах країни. До них зараховують видатки з обласних і державного бюджетів: на забезпечення діяльності закладів соціальної сфери обласного і загальнонаціонального рівня (спеціалізовані школи для дітей окремих категорій; спеціалізовані обласні лікарні; заклади культури обласного чи загальнодержавного значення); державні програми соціального захисту інвалідів та інших пільгових категорій громадян, а також обласні і державні програми інтелектуального, духовно-культурного та фізичного розвитку» [6].

Учасниками планування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні є: із Законодавчих органів – Верховна Рада України; виконавчими органами виступають Кабінет Міністрів України, Міністерство

фінансів України, Державна казначейська служба України та територіальні органи, Міністерство соціальної політики України, одержувачі коштів державного бюджету, а контролюючими органами виступають Рахункова палата України, Державна аудиторська служба України та територіальні органи.

У цілому можна стверджувати, що видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, які складаються між органами місцевого самоврядування та населенням, яке проживає на даній території щодо розподілу надходжень в даний бюджет з метою забезпечення задоволення суспільних потреб у благах колективного споживання, при цьому місцеві видатки класифікуються за функціональною та економічною класифікацією.

1.2. Теоретичні підходи до планування, реалізації та оцінки видатків місцевих бюджетів

Планування видатків місцевих бюджетів є одним із важливих етапів бюджетного процесу на місцевому рівні, адже тут створюється реальне підґрунтя для реалізації власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Завдяки внесеним змінам до Бюджетного кодексу України скасовано індикативне планування Міністерством фінансів України показників місцевих бюджетів та доведення їх до цих бюджетів. Тепер держава в особі Міністерства фінансів України не втручається в процес планування видаткової частини місцевих бюджетів.

Процес планування видаткової частини місцевих бюджетів нерозривно пов'язаний з плануванням їх дохідної частини. Цей процес можна поділити на кілька стадій, зокрема: підготовча робота, складання проекту місцевого бюджету (перша стадія бюджетного планування), розгляд проекту місцевого бюджету (друга стадія бюджетного планування), затвердження місцевого

бюджету (третя стадія бюджетного планування).

Як зазначає Наталенко Н.В.: «Запровадження нового механізму бюджетного регулювання змінило систему загального збалансування всіх місцевих бюджетів до горизонтального вирівнювання податкової спроможності територій залежно від рівня доходу на душу населення. Значні суми бюджетних коштів залишаються у розпорядженні місцевих органів влади. Реформування міжбюджетних відносин заохочує територіальні громади ефективніше наповнювати свої бюджети, переходити до самоокупності та економити свої видатки. Місцева влада вирішує, на що потрібно витратити бюджетні кошти, що особливо важливо для розвитку інтегрованих територіальних громад» [24, с. 38].

Також, варто зазначити, що складання бюджету об'єднаної територіальної громади базується на таких принципах:

- забезпечення максимального надходження;
- раціональне використання коштів за напрямками, найбільш сприятливими для територіальної громади;
- контроль повноти надходження та ефективності використання фінансових ресурсів ОТГ.

Залежно від напрямів та рівнів бюджетного планування розрізняють зведене, територіальне та адресне планування.

Вечкіс Р. Підкреслює, що: «Планування територіального бюджету передбачає складання та забезпечення виконання місцевими органами влади відповідних місцевих бюджетів, що є їхньою фінансовою базою та забезпечує фінансову незалежність. Окрім того, показники цих бюджетів можуть бути використані для визначення середньої фінансової забезпеченості відповідних ОТГ» [9, с. 22].

На сьогодні, роль територіального бюджетування значно посилюється завдяки значному розширенню повноважень органів місцевого самоврядування та зміцненню їхньої фінансової бази.

Планування видатків місцевого бюджету буде ефективним, якщо воно буде засноване на загальних науково обґрунтованих принципах (дивись рис. 1.1).

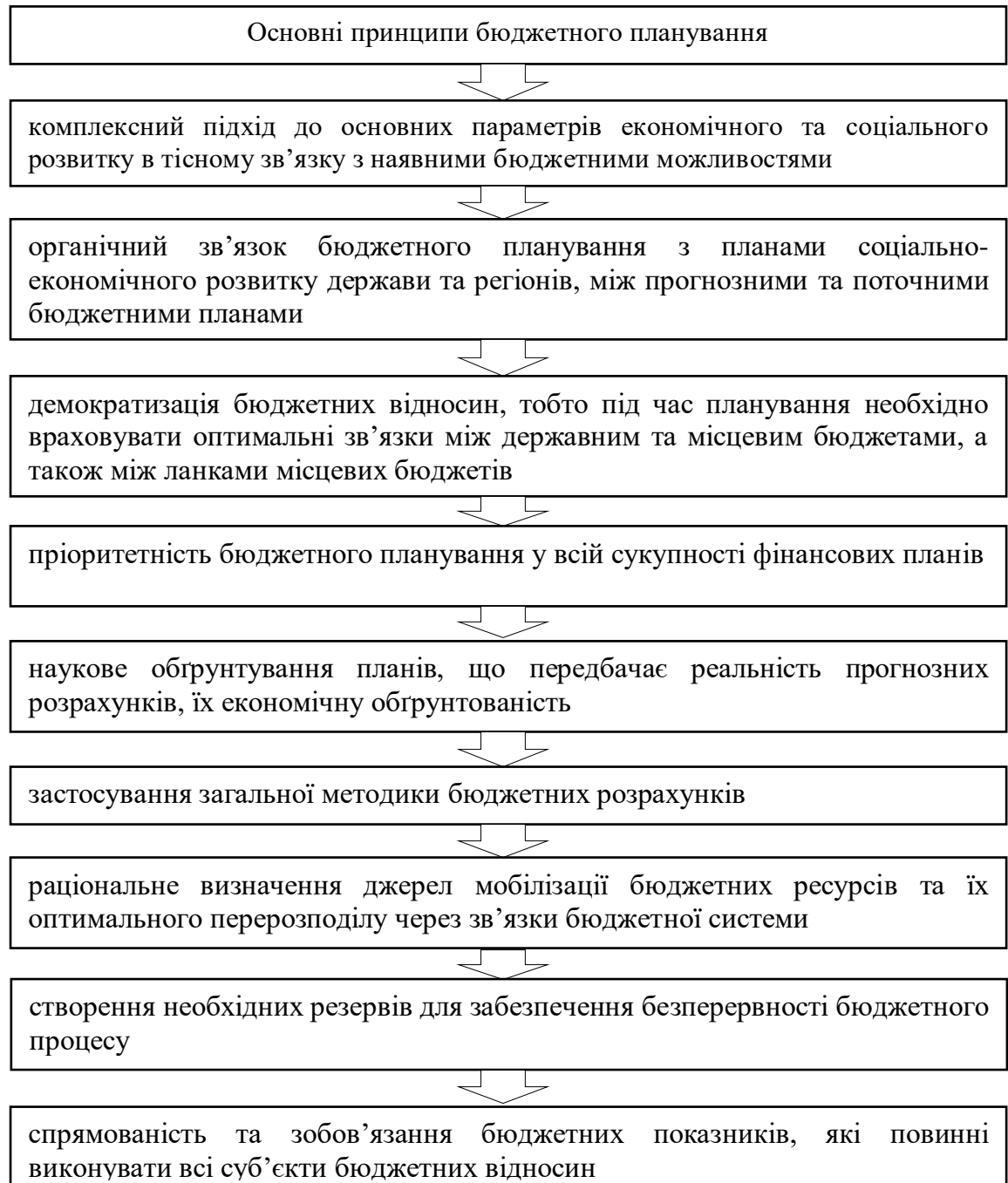

Рис. 1.1. Основні принципи бюджетного планування

Виходячи із зазначених принципів (рис. 1.1), планування бюджету є передумовою належного функціонування бюджетної системи держави та

здійснення ефективної бюджетної політики відповідно до економічної ситуації на кожному конкретному етапі суспільно-економічного розвитку.

Для бюджетного планування та, зокрема, місцевих видатків використовують такі основні чотири методи планування:

- аналітичний метод, суть якого полягає у тому, що вивчаються економічні умови попереднього періоду та майбутнього і застосовуються відповідні коефіцієнти (такі як індекс інфляції) до фактичних результатів виконання бюджету;
- нормативний метод бюджетного планування, змістовно даний метод полягає у використанні під час планування системи взаємопов'язаних норм і правил, установлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. В стандартах характерною ознакою є вимоги суспільства до ефективного використання ресурсів. Плануючи видатки бюджету, цей метод здатний достатньооб'єктивно оцінити потреби бюджетних галузей у ресурсах та створити умови для їх економного використання. Одержувачі коштів з бюджету здійснюють бюджетні запити на свої потреби, які аналізуються та коригуються розпорядниками бюджетів, а потім подаються на затвердження до фінансового органу. Якщо загальна сума витрат, заявлена в бюджетних запитах, перевищує суму передбачуваних доходів бюджету, визначаються пріоритетні витрати та зменшуються інші. При цьому методі бюджетного планування ефективність витрат безпосередньо не аналізується;
- балансовий метод бюджетного планування дає змогу місцевим органам влади врегулювати фінансові ресурси з потребами, тобто збалансувати видатки бюджетів із їхніми доходами, встановити пропорції розподілу коштів між бюджетами різних рівнів. Цей метод передбачає розроблення балансів, що являють собою систему показників, у якій одна частина, що характеризує ресурси за джерелами доходу (дохід), дорівнює іншій, що відображає напрям їх використання (витрат);

- програмно-цільовий метод бюджетного планування вважається найефективнішим в сучасних умовах господарювання. Даний метод широко застосовується не тільки на державному рівні але й на місцевому – регіональному, він є середньостроковим інструментом формування та використання коштів бюджету, ціллю якого є досягнення конкретної мети відповідно до встановлених пріоритетів. Мета програмно-цільового методу полягає в тому, що має бути зосередження увага не лише на бюджетних ресурсах щодо формування, а й на найбільш раціональному використанні даних коштів для досягнення конкретної цілі. Модель бюджетного процесу за програмно-цільовим методом представлена на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Модель бюджетного процесу за програмно-цільовим методом

Основними розділи планування місцевих видатків за програмно-цільовим методом такі:

- належне забезпечення прозорості і публічності щодо результатів оцінки ефективності бюджетних програм.
- підвищення ефективності видатків через здійснення планування видатків на основі надання послуг, а не утримання установ.

- здійснення комплексного аналізу ефективності видатків не тільки за секторами але й горизонтально.
- здійснення постійного моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм [32, с. 32].

Саме застосування програмно – цільового методу в плануванні та реалізації видатків на місцевому рівні дозволяє здійснити моніторинг та оцінку виконання бюджетних програм. За даним методом планування видатків, місцеві органи самоврядування визначають бюджетну програму, яка включає потреби даної території і призначає виконавців.

Також, дієвим інструментом програмно – цільового методу бюджетування є те, що на кожен бюджетну програму формується паспорт, в якому чітко прописано напрям, ціль, мета, що забезпечить ефективне досягнення результатів в екологічній та соціально-економічній сферах даного регіону.

Особливо важливо при плануванні видатків на місцевому рівні є обрання напрямку фінансування конкретних галузей або вдосконалення галузевотериторіальної структури регіону із формами і порядками розподілу бюджетних коштів окремим суб'єктам господарювання, виходячи з реальних потреб і можливостей.

Наталенко Н.В. наголошує, що: «Стратегічне планування у цьому контексті – важливий елемент програмно-цільового методу та основа формування принципу комплексності в бюджетному процесі, адже чітко прогнозована структура видатків місцевого бюджету впливає на соціально-економічний розвиток регіону. Отже, під час формулювання кінцевих результатів слід виходити не тільки з бюджетних показників, а й із показників, що відображають соціально-економічний розвиток регіону і, як наслідок, показують рівень місцевого управління» [24].

Слід зазначити, що саме стратегічне планування бюджетного фінансування на місцевому рівні дає змогу покращити соціально – економічні

показники, забезпечити стійку динаміку розвитку та підвищити рівень якості життя населення.

Отже, можна зробити висновок, що органи місцевого самоврядування для забезпечення належного фінансування визначають бюджетну програму відповідно до програмно-цільового методу, яка включає потреби даної території і призначає виконавців, формують паспорти, де прописується ціль, мета і напрями фінансування конкретних галузей або вдосконалення галузево-територіальної структури регіону із формами і порядками розподілу бюджетних коштів окремим суб'єктам господарювання, виходячи з реальних потреб і

РОЗДІЛ 2

ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ БЮДЖЕТУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

2.1. Проблеми формування місцевих бюджетів України у умовах фіскальної децентралізації

Доходи місцевих бюджетів є сферою економічних відносин в суспільстві, в основі якої закладено формування, розподіл і використання фінансових ресурсів певної територіальної одиниці, вони дозволяють органам місцевого самоврядування виконувати свої функції по розвитку регіону.

Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» доходи місцевих бюджетів формуються через справляння місцевих податків та зборів з метою забезпечення суспільного розвитку регіону [33].

Всього за 2022 рік до місцевих бюджетів України надійшло 555,1 млрд. грн. Найбільшу частину надходжень становили податкові надходження – 70,9% від всіх надходжень. Офіційні трансферти від Державного бюджету становили майже 25% від всіх надходжень. Варто зазначити, що за 2022 рік значно зросла частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету.

У 2022 році, зміни в Податковому кодексі на час воєнного стану щодо добровільної сплати податків фізичними особами – підприємцями спричинили докремені зміни в надходженнях до місцевих бюджетів. Але, починаючи із травня податкові надходження місцевих бюджетів збільшувалися за рахунок податку з доходів фізичних осіб (ПДФО) через збільшення нормативу зарахування даного податку з 60% до 64% (з початку травня 2022 року).

Слід зазначити, що саме місцеві податки і збори забезпечують фінансову автономію органам місцевого самоврядування і, відповідно, розмір ставки визначають місцеві органи, держава тільки встановлює діапазон.

Для того щоб визначити, яку роль відіграють місцеві податки і збори у формуванні доходів місцевих бюджетів проаналізуємо склад та структуру дохідної частини місцевих бюджетів України за 2020 – 2022 роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Аналіз складу та структури дохідної частини місцевих бюджетів України за 2020 – 2022 роки [29]

Показник	Роки						Зміни за часткою	
	2020		2021		2022		2021/ 2020	2022/ 2021
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Податкові надходження, з них:	285,6	60,6	346,7	59,7	393,5	70,9	0,9	11,2
- податки на доходи, податки на прибутки, податки на збільшення ринкової вартості	187,6	39,8	228,3	39,3	285,6	51,5	-0,5	12,2
- податки на власність	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-
- рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,6	1,0	8,6	1,5	8,7	1,6	-0,5	-0,1
- внутрішні податки та товари та послуги	15,6	3,3	17,8	3,1	13,1	2,4	0,2	-0,7
- окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-
- місцеві податки: з них	75,7	16,1	89,9	15,5	84,3	15,2	-0,6	-0,3
- податок на майно	37,4	7,9	43,2	7,4	36,8	6,6	-0,5	-0,8
- єдиний податок	38,0	8,1	46,3	8,0	47,2	8,5	-0,1	0,5
- туристичний збір	0,1	0,02	0,2	0,03	0,2	0,04	0,01	-0,01
- збір за місця для паркування транспортних засобів	0,09	0,0	0,1	0,02	0,00	0,00	0,02	-0,1
Інші податки і збори	2,1	0,4	2,1	0,4	1,6	0,3	0	-0,1
Неподаткові надходження, з них:	21,5	4,6	27,2	4,7	22,0	4,0	0,1	-0,7
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,6	0,3	1,7	0,3	1,3	0,2	0	-0,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	4,1	0,9	4,8	0,8	4,3	0,8	0,7	0
Власні надходження бюджетних установ	13,2	2,8	18,9	3,3	15,3	2,8	5,7	-0,5

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Інші неподаткові надходження	2,6	0,6	1,8	0,3	1,2	0,2	-0,8	-0,1
Доходи від операцій з капіталом, з них:	3,5	0,7	3,5	0,6	2,3	0,4	0	-0,2
Надходження від продажу основного капіталу	1,5	0,3	1,2	0,2	0,6	0,1	-0,1	-0,1
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	2,0	0,4	2,2	0,4	1,7	0,3	0	-0,1
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,1	0,02	0,04	0,00	0,2	0,04	-0,02	0,04
Цільові фонди	0,6	0,1	0,6	0,1	0,3	0,05	0	-0,05
Офіційні трансферти (від органів державного управління)	160,2	34,0	202,7	34,9	136,8	24,6	0,9	-10,3
Усього	471,5	100	580,7	100	555,1	100	-	-

Таким чином, за досліджуваний період, більшу частку доходів місцевих бюджетів становлять податкові надходження, а саме: у 2020 році вони становили 60,6% від загального обсягу доходів; у 2021 – 59,7%; 2022 – 70,9%. Тобто, динаміка цієї частки в 2022 році є зростаючою.

Податкові надходження в абсолютному значенні зросли в 2021 році на 61,1 млрд. грн., а в 2022 – на 46,8 млрд. грн., порівняно з попереднім періодом.

На другому місці за часткою у доходах місцевих бюджетів знаходяться офіційні трансферти від органів державного управління в 2020 році вони становили 34% від загальної суми доходів; в 2021 – 34,9% і в 2022 році – 24,6%. Таким чином, частка офіційних трансфертів держави місцевим органам в 2022 році зменшилася на 10,3%, порівняно з 2021 роком, причиною і наслідком цього може бути війна російської федерації проти України, тому, що більше половини видатків держбюджету спрямовується на оборону.

Частка неподаткових надходжень в доходах місцевих бюджетів, за досліджуваний період становить в середньому 4,4%.

В абсолютному значенні неподаткові надходження місцевих бюджетів в 2021 році зросли на 5,7 млрд. грн., а в 2022 – зменшилися на 5,2 млрд. грн.,

порівняно з попереднім періодом за рахунок зменшення власних надходжень бюджетних установ та інших неподаткових надходжень.

Власні доходи місцевих бюджетів в 2020 році становили 2,8%, у 2021 році – 3,3%, а у 2022 – 2,8%.

Із загальної суми податкових надходжень, місцеві податки і збори становили у 2020 році – 16,1%; 2021 – 15,5% і в 2022 – 15,2%. Решта – це та частина загальнодержавних податків, які залишаються після розщеплення у розпорядженні місцевого самоврядування.

У 2022 році, значно зросла частка податків на доходи, податків на прибутки, податків на збільшення ринкової вартості, у загальному обсязі податкових надходжень – на 12,2% порівняно з 2021 роком.

Внутрішні податки на товари та послуги, за досліджуваний період, в дохідній частині місцевих бюджетів України становлять в середньому 3% і в 2022 році їх частка зменшилася на 0,7% порівняно з 2021 роком.

Найбільшу частку місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів займають податок на майно та єдиний податок.

У 2021 роках, на зростання загального обсягу доходів місцевих бюджетів України в основному вплинуло збільшення всіх податкових та неподаткових надходжень.

У 2022 році, зменшення доходів місцевих бюджетів відбулося в основному за рахунок зменшення офіційних трансфертів від державних органів – на 65,9 млн. грн., порівняно з 2021 роком. Також, зменшилася сума неподаткових надходжень – на 7,2 млрд. грн.

Загалом доходи місцевих бюджетів в 2022 році зменшилися на 25,6 млрд. грн., порівняно з 2021 роком.

Загальна сума місцевих податків зросла у 2021 році на 14,2 млрд. грн., а у 2022 – зменшилися на 5,6 млрд. грн. порівнюючи з попереднім періодом в основному за рахунок зменшення надходжень від податку на майно на 800 млн. грн.

Єдиний податок у 2020 році займав 8,1%; у 2021 році – 8% і в 2022 –

8,5% від загального обсягу доходів, тобто в 2022 році частка єдиного податку в загальній сумі місцевих бюджетів України зросла на 0,5%

Податок на майно найбільшу частку у структурі доходів за досліджуваний період становив у 2020 році – 7,9%. В 2021 році його частка зменшилася до 7,4% або на 5,8 млрд. грн., порівняно з 2020 роком. В 2022 році частка податку на майно становила 6,6%, тобто зменшилася ще на 0,8%, порівняно з 2021 роком.

Зважаючи на пріоритетність видатків та вимоги військового стану, в першу чергу органи місцевого самоврядування здійснили скорочення всіх непершочергових видатків, а це видатки на капітальне будівництво. Збільшилися видатки з місцевих бюджетів загального фонду саме на забезпечення нагальних вимог в умовах воєнного стану (на 6,1 млрд. грн.), субвенції з місцевого бюджету державному бюджету (на фінансування безпеки та оборони – на 3,6 млрд. грн.); заходи та роботи з територіальної оборони – на 3,4 млрд. грн.; відшкодування різниці в тарифах (на 3,2 млрд. грн.); виробництво, транспортування та постачання теплової енергії – на 2,5 млрд. грн. [14]

У 2022 році видатки місцевих бюджетів зі спеціального фонду зменшилися на 110,9 млрд. грн. (або -63,5%), порівняно з 2021 роком.

Видатки на економічну діяльність відіграють значну роль в розвитку економіки країни, та попри воєнний стан в країні, першочерговими є видатки по захищених статтях, в тому числі видатки соціального призначення та видатки на оборону.

У 2022 році видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу збільшилися на 2%, порівняно з 2021 роком, що пов'язано із боєвими діями на території України. В абсолютному значенні в 2022 році їх обсяг збільшився на 9368,6 млн. грн.

Проаналізуємо видаткову частину місцевих бюджетів України, щоб визначити, яку частину займає кожна складова від загального обсягу за даними додатків: А, Б, В (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз видатків Місцевих бюджетів України (за функціональною класифікацією) за 2020 – 2022 роки [29]

Показник	Роки						Відхиленн частки, (+;-) %	
	2020		2021		2022		2021/ 2020	2022/ 2021
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%		
Загальнодержавні функції	40969,4	8,6	45962,8	8,1	46469,1	9,6	-0,5	1,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	1833,8	0,4	1739,7	0,3	11108,3	2,3	-0,1	2,0
Економічна діяльність	93925,6	19,7	112360,3	19,7	61065,9	12,6	0	-7,1
Охорона навколишнього природного середовища	2419,8	0,5	2420,4	0,4	512,5	0,1	-0,1	-0,3
Житлово комунальне господарство	32125,9	6,7	56730,5	10,0	40631,4	8,4	3,3	-1,6
Охорона здоров'я	50866,0	10,6	33105,2	5,8	31008	6,4	-4,8	0,6
Духовний та фізичний розвиток	21884,5	4,6	27388,1	4,8	22584,7	4,7	-0,2	-0,1
Освіта	199425,8	41,7	249077,4	43,7	232250,4	48,0	2,0	4,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23999,2	5,0	28067,8	4,9	29199,1	6,0	-0,1	1,1
Міжбюджетні трансферти	10658,0	2,2	12376,1	2,2	9465,7	2,0	0	-0,2
Усього видатків	40969,4	100	569428,2	100	484295,0	100	-	-

Проаналізувавши видатки місцевих бюджетів України (за функціональною класифікацією) за 2020 – 2022 роки можна стверджувати, що найбільшу їх частину становлять видатки на освіту. Їх частка в 2019 році становила 41,7%; в 2020 році – 43,7% і в 2022 році 48%.

Також вагому частку видатків місцевих бюджетів становлять видатки на економічну діяльність: в 2020 – 2021 роках – 19,7% від загального обсягу і в 2022 – 12,6%. В 2022 році їх частка зменшилася на 7,1%, тому що із введенням

воєнного стану в Україні, капітальне будівництво призупинено, а більша частина видатків спрямовується на оборону.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення займали 5% в 2020 році; 4,9% – у 2021 році та 6% – у 2022 році від загального обсягу видатків, тобто частка в 2022 році зросла даного виду видатків.

В абсолютному значенні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в 2021 – 2022 роках збільшуються: в 2021 році на 4068,6 млн. грн., а в 2022 – на 1131,3 млн. грн.

Таким чином аналіз формування доходів місцевих бюджетів свідчить, що основним джерелом, за рахунок якого відбувається наповнення місцевих бюджетів, є податкові надходження. Більшу частину податкових надходжень, становить та частина загальнодержавних податків, які залишилися у розпорядженні місцевого самоврядування. Проте, місцеві податки, мають також суттєве значення для дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема це податок на майно та єдиний податок.

Більшу частину видатків місцевих бюджетів спрямовують на фінансування освіти. Основним чинником, який вплинув на зменшення загального обсягу доходів місцевих бюджетів є скорочення офіційних трансфертів від органів державного управління через війну в країні.

Тому, варто зазначити, що сьогодні повного процесу децентралізації в Україні не існує, так як, місцеві бюджети все ще залишаються значно залежними від державного бюджету.

2.2. Аналіз видатків бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки

Через повномасштабну війну в Україні бюджети громад Чернівецької області суттєво недоотримали заплановані гроші. Через недовиконання бюджету у громадах економлять на поточному ремонті, покупці інвентарю,

пального, енергоносіях та інших непродуктивних матеріалах. Установи фінансують у межах надходжень коштів до бюджету, які спрямовуються першочергово на виплату зарплати, енергоносіїв, соцвиплат.

Проаналізуємо видаткову частину обласного бюджету Чернівецької області і визначимо частку видатків соціального призначення від загального обсягу за даними додатків Г, Д, Е (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Аналіз видатків бюджету Чернівецької області (за функціональною класифікацією) за 2020 – 2022 роки [29]

Показник	Роки						Відхилення частки, (+;-) %	
	2020		2021		2022		2021/2020	2022/2021
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%		
Загальнодержавні функції	446,4	19,9	515,0	21,9	238,5	15,8	2,0	-6,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	6,3	0,3	6,7	0,3	12,8	0,9	0	0,6
Економічна діяльність	507,7	22,7	631,2	26,8	41,8	2,8	4,1	-24,0
Охорона навколишнього природного середовища	-	-	1,8	0,08	0,09	0,01	0,08	-0,07
Житлово – комунальне господарство	-	-	0,6	0,03	0,3	0,02	0,03	-0,01
Охорона здоров'я	409,6	18,3	220,4	9,4	194,7	12,9	-8,9	3,5
Духовний та фізичний розвиток	148,3	6,6	161,9	6,9	157,7	10,4	0,3	3,5
Освіта	569,3	25,4	640,3	27,2	624,7	41,3	1,8	14,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	153,5	6,9	178,2	7,6	243,5	16,1	0,7	8,5
Усього видатків	2241,1	100	2356,3	100	1514,1	100	-	-

Найбільшу частину видатків бюджету Чернівецької області (за функціональною класифікацією) за 2020-2022 роки становлять видатки на освіту. В 2021 році їх частка збільшилася на 1,8%, а в 2022 році – на 14,1%.

У 2020-2021 роках значну частку у видатках області становили видатки на економічну діяльність – це 22,7% в 2020 році і 26,8% в 2021 році. Але в 2022 році, у зв'язку із війною, видатки за даним видом значно скоротилися – на 24%, порівняно з 2021 роком.

Видатки на загальнодержавні функції у 2020 році становили 19,9%; 2021 – 21,9% і в 2022 – 15,8%, тобто, частка зменшилася на 6,1% в 2022 році.

Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення Обласного бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки не є стабільною. В 2020 році вона становила 6,9%; 2021 – 7,6%; 2022 – 16,1%, по-іншому, у 2022 році відбулося значне зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 8,5%.

Для того щоб визначити, яка стаття видатків місцевих бюджетів є найбільшою в фінансуванні освіти, проаналізуємо структуру видатків на освіту бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Аналіз структури видатків бюджету Чернівецької області на освіту за 2020 – 2022 роки [29]

Показник	Роки						Відхилення частки, %	
	2020		2021		2022		2021/ 2020	2022/ 2021
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%		
Всього видатки на освіту	569,3	100	640,3	100	624,7	100	-	-
Дошкільна освіта	10,2	1,8	7,4	1,2	9,9	1,6	-0,6	0,4
Загальна середня освіта	150,1	26,4	160,9	25,1	157,3	25,2	-1,3	0,1
Професійна (професійно – технічна освіта)	85,2	15,0	87,6	13,7	95,9	15,4	-1,3	1,7
Фахова передвища та вища освіта	227,7	40,0	248,6	38,8	264,2	42,3	-1,2	3,5
Післядипломна освіта	21,6	3,8	23,5	3,7	25,7	4,1	-0,1	0,4
Позашкільна освіта та виховна робота	27,5	4,8	32,2	5,0	34,8	5,6	0,2	0,6
Інші заклади та заходи в сфері освіти	46,7	8,2	79,6	12,5	36,7	5,9	4,3	-6,6

Як бачимо (табл. 2.4), основну частину видатків на освіту з обласного

бюджету Чернівецької області за 2020-2022 роки становить фінансування фахової передвищої та вищої освіти: в 2020 році – 40%; 2021 – 38,8% і в 2022 – 42,3% від загального обсягу.

На другому місці серед видатків на освіту виступає загальна середня освіта: в 2020 році – 26,4%; 2021 – 25,1%; 2022 – 25,2%.

Також, однією із основних ланок фінансування місцевих бюджетів виступають видатки соціального призначення. Проаналізуємо склад та структуру видатків соціального призначення бюджету Чернівецької області (додатки Л, М, Н) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Аналіз структури видатків бюджету Чернівецької області на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2020-2022 роки [29]

Показник	Роки						Відхилення частки, %	
	2020		2021		2022		2021 / 2020	2022/ 2021
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%		
Соціальний захист та соціальне забезпечення, всього, з них:	153,5	100	178,2	100	243,5	100	-	-
- соціальний захист на випадок непрацездатності	20,8	13,5	18,8	10,6	25,2	10,3	5,3	-0,3
- соціальний захист пенсіонерів	103,8	67,6	119,1	66,8	152,8	62,8	-0,8	-4,0
- соціальний захист ветеранів війни та праці	1,2	0,8	1,0	0,6	0,6	0,3	-0,2	-0,3
- соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	7,1	4,6	11,7	6,6	10,1	4,2	2,0	-2,4
- соціальний захист інших категорій населення	1,5	1,0	1,3	0,8	24,4	10,0	-0,2	9,2
- інша діяльність у сфері соціального захисту	19,2	12,5	26,2	14,7	30,4	12,5	2,2	-2,2

Найбільшу частину видатків обласного бюджету Чернівецької області на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2020-2022 роки становлять

видатки на соціальний захист пенсіонерів: у 2020 році 67,6%; 2021 – 66,8%; 2022 – 62,8%. Ця частка за аналізований період зменшується.

У 2020 році значну частку займали видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності: 13,5%.

У 2021-2022 роках на другому місці серед видатків соціального призначення видатки на іншу діяльність у сфері соціального захисту – 14,7% та 12,5%.

У 2022 році значно зменшилася частка видатків на соціальний захист пенсіонерів – на 4%.

Загальний обсяг видатків бюджету Чернівецької області на соціальний захист та соціальне забезпечення має зростаючу динаміку. В 2021 році їх обсяг зріс на 24,7 млн. грн., а в 2022 – на 65,3 млн. грн.

В абсолютному значенні зменшився обсяг видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності: в 2021 році – на 2 млн. грн., а в 2022 – на 300 тис. грн.

У місті Чернівці за соціальний захист відповідає Департамент соціальної політики Чернівецької міської ради, який надає послуги в таких сферах: житлові субсидії; соціальні гарантії; пільги та пільгові статуси; санаторно-курортне лікування; учасникам АТО/ООС; місцеві соціальні програми; особам з інвалідністю; сім'ям з дітьми; допомога по догляду; малозабезпеченим; внутрішньо переміщеним особам; допомоги на поховання; інші допомоги [15].

У Чернівецькій області за соціальний захист відповідальним є Департамент соціального захисту населення ОВА, який надає послуги в таких сферах соціального призначення: соціальне обслуговування осіб з інвалідністю; влаштування до установ системи соціального захисту населення; забезпечення житлом пільгових категорій населення; соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб; соціальні стипендії студентам; соціальні допомоги; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [16].

Департамент соціального захисту населення Чернівецької обласної військової адміністрації утворюється головою Чернівецької обласної військової адміністрації.

Він підпорядковується голові Чернівецької обласної військової адміністрації та є підзвітним і підконтрольним Мінсоцполітики та Нацсоцслужбі.

Доцільним є аналіз видатків на економічну діяльність Обласного бюджету Чернівецької області за 2020-2022 роки, адже у 2022 році їх частка в загальному обсязі значно скоротилася (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Аналіз структури видатків бюджету Чернівецької області на економічну діяльність за 2020 – 2022 роки [29]

Показник	Роки						Відхилення частки, %	
	2020		2021		2022		2021/ 2020	2022/ 2021
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%		
Видатки на економічну діяльність, з них:	507,7	100	631,2	100	41,8	100	-	-
Загальна економічна, торгівельна та трудова діяльність	0,2	0,04	0,1	0,02	0,07	0,2	-0,02	0,18
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,2	0,05	0,4	0,7	-	-	0,65	-0,7
Інша промисловість та будівництво	19,3	3,8	80,6	12,8	1,1	2,8	9,0	-10
Транспорт	352,5	69,4	504,0	79,9	39,2	94,0	10,5	14,1
Інші галузі економіки	0,6	0,13	1,1	0,2	0,2	0,7	0,07	0,5
Інша економічна діяльність	134,6	26,5	44,8	7,1	0,9	2,4	-19,4	-4,7

Більшу частину видатків обласного бюджету Чернівецької області на економічну діяльність за 2020 – 2022 роки припадає на транспорт: в 2020 році – 69,4%; 2021 – 79,9% і в 2022 – 94% від всіх видатків.

У 2022 році значно зменшилися видатки на економічну діяльність з бюджету Чернівецької області, а саме за рахунок зменшення фінансування іншої промисловості та будівництва – на 10%, порівняно з 2021 роком, причиною чого є воєнний стан в країні, під час якого призупиняються видатки на капітальне будівництво. Також, зменшилася частка видатків на іншу економічну діяльність – на 4,7%. Водночас, варто зазначити, що видатки на транспорт, не зважаючи на те, що загалом фінансування економічної діяльності в області зменшено, збільшилися на 14,1% в загальному обсязі. Але в абсолютному значенні вони зменшилися на 464,8 млн. грн.

Якщо узагальнити результати даного аналізу, можна зробити висновок, що найбільшу частину видатків соціального призначення бюджету Чернівецької області займають, безумовно, видатки на освіту. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в загальному обсязі видатків також зростає.

Найбільшу частку в структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення бюджету Чернівецької області становлять видатки на соціальний захист пенсіонерів.

Збільшення частки видатків на соціальний захист інших категорій населення пов'язано із наданням допомоги внутрішньо переміщеним особам за наслідками бойових дій.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ І КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ЇХ КОШТІВ

3.1. Проблеми підвищення ефективності та транспарентності використання коштів місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації

Вітчизняний дослідник Левкіський І.Б. зазначає: «В Україні відбувається розвиток процесів територіальної децентралізації, тобто передача значних повноважень місцевим органам влади в різних соціально-економічних сферах. Таким чином, фінансова децентралізація передбачає забезпечення механізму надання публічних послуг на місцях, узгодження переліку таких послуг із потребами конкретних територій, підвищує ефективність діяльності відповідальних органів місцевого самоврядування та управління фінансами у цілому» [19, с. 198].

В умовах воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення оперативного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів. З метою забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

Для інформування громад щодо останніх ключових змін у бюджетному законодавстві, створення умов для своєчасного та оперативного реагування на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки населення та функціонування бюджетної сфери, комунальних підприємств у період воєнного стану експерт у Офісу підтримки реформ

(Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SKL International (SALAR) підготували та обґрунтували ключові зміни у галузі місцевих бюджетів із відповідними посиланнями для полегшення орієнтування в нормах бюджетного законодавства:

1. Внесення змін до місцевого бюджету приймається виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення місцевою радою.

2. Перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків, здійснюється без погодження відповідною комісією місцевої ради.

3. Виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України.

4. Передача коштів між місцевими бюджетами можлива без укладання договору.

5. Проекти місцевих бюджетів затверджуються рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій або військових адміністрацій.

6. В умовах воєнного стану стаття 55 Кодексу (Захищені видатки) не застосовується (Підпункт 1 пункту 22 розділу VI «прикінцеві та перехідні положення» Кодексу).

7. Перерахування реверсної дотації до державного бюджету з місцевих бюджетів територій, на яких введено воєнний стан, Казначейством не здійснюється (пункт 22 Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590).

10. Підтримка внутрішньопереміщених та/або евакуйованих осіб: з метою здійснення видатків з місцевих бюджетів для підтримки внутрішньопереміщених та/або евакуйованих осіб у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні Типову класифікацію видатків місцевих бюджетів доповнено такими позиціями:

- 3230 – видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньопереміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні (1070);

- 8755 – допомога внутрішньопереміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету (1070) [26].

Згідно Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» від 9 червня 2021 р. № 590 пріоритетність видатків Казначейством та органами Казначейства визначено в такому порядку:

Перша черга: видатки на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану, обладнання робочих місць для виконання функціональних обов'язків оперативним складом пунктів управління у можливих місцях розгортання Ставки Верховного Головнокомандувача, матеріально-технічне, транспортне, соціально-побутове та інше забезпечення діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Президента України;

Друга черга:

Витрати на:

- погашення та обслуговування державного (місцевого) боргу, виконання гарантійних зобов'язань, виплати за державними деривативами;
- забезпечення виплати пенсій, покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України;
- видатки Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- на покриття тимчасових касових розривів Пенсійного фонду України;
- оплата послуг із забезпечення функціонування Єдиних та Державних реєстрів, тримачем яких є Мін'юст та Мінрегіон;
- забезпечення безперервної роботи, захисту та розвитку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури - національних електронних інформаційних ресурсів та державних інформаційно-комунікаційних систем [34].

Постановою Кабінету міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» визначено: «У разі надходження до Міністерства соціальної політики та/або Пенсійного фонду України інформації від Національного банку щодо неможливості здійснювати уповноваженими банками виплату пенсій, грошових допомог одержувачам їх виплата здійснюється шляхом переказу коштів одержувачу без відкриття рахунка через банк, який є уповноваженим на провадження розрахунково-касових операцій з коштами Пенсійного фонду України; виплата пенсій, грошових допомог здійснюється за бажанням осіб Укрпоштою у виплатному об'єкті чи з доставкою додому за місцем їх перебування або шляхом переказу коштів одержувачам без відкриття рахунка в банку. Виплата пенсії, грошових допомог у разі неможливості пред'явлення паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу, може здійснюватися за умови пред'явлення Документа в мобільному додатку Єдиного державного вебпорталу електронних послуг [35].

Згідно змін Постанови Кабінету міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 р. № 333 («Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану і не отримують щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»): «уточнено наступні моменти: дозволено надання компенсації за розміщення членів своєї сім'ї (до цього за розміщення членів сім'ї компенсація не надавалась), зобов'язано до заяви надавати копії документів, що посвідчують особу розміщених осіб, уточнено додатки до постанови, підставами для відмови у виплаті є встановлення невідповідності кількості осіб; затверджено Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання, Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на викуп, будівництво житла з метою передачі для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Головним розпорядником вищезазначеної субвенції є Мінрегіон. Субвенція спрямовується на викуп, будівництво житла з метою передачі для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Умовами щодо прийняття рішення про фактичне виділення коштів субвенції місцевим бюджетам на будівництво житла є наявність пропозицій по земельним ділянкам з підведеними необхідними мережами, на яких планується будівництво. Визначено черговість надання житла; внесено зміни до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Починаючи з травня 2022 р. допомога надається, зокрема, внутрішньо переміщеним особам з тимчасово окупованих територій України, визначено перелік осіб, які можуть подати заяву про виплату допомоги малолітній дитині, яка прибула без супроводу законного представника [36].

Згідно Постанови Кабінету міністрів України «Деякі питання призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або

місце проживання їх невідоме» від 3 травня 2022 р. № 531: «збільшено розміри тимчасової державної допомоги для дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце їх проживання не відоме» [11].

Також важливим законодавчим актом в сфері видатків місцевих бюджетів сьогодні виступає Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності».

Згідно даного закону буде значно прискорено та спрощено відбудову громад, а також створено можливості для забезпечення тимчасовим житлом громадян, які втратили домівки внаслідок військових дій. Закон, зокрема, визначає шляхи відбудови зруйнованих населених пунктів, визначає процедури розміщення тимчасових споруд, призначених для тимчасового проживання та обслуговування громадян, які втратили житло, спрощує процедури та механізми капітального будівництва об'єктів для тимчасового проживання осіб, які втратили житло (зокрема, процедури виділення земельних ділянок), врегульовує процедури, пов'язані з розміщенням виробничих потужностей переміщених (евакуйованих) підприємств [37].

На наш погляд, можна зробити ряд пропозицій щодо вирішення проблем фіскальної децентралізації під час війни та післявоєнної розбудови країни:

- по-перше, необхідно удосконалити існуючу податкову систему, щоби надати місцевим органам права і можливості у формуванні бюджету із власних джерел, з метою підвищення їх самостійності у забезпеченні необхідною кількістю коштів;
- по-друге, змінити механізм надання централізованої державної підтримки регіонам, з метою створення умов для активізації дії всіх важелів розвитку. Також доцільним є стимулювання територій, які посилюють тенденції економічного зростання та сприяють зростанню сусідніх регіонів. Складові механізму формування фіскального простору місцевого самоврядування подані в додатку Л.

Таким чином,, в умовах воєнного стану, особливостями бюджетного процесу місцевого рівня в сфері видатків є низка нормативно законодавчих актів, які супроводжують даний процес. Зокрема, це Постанови Кабінету міністрів України, щодо тимчасово переміщених осіб (соціальні виплати). Також видано постанову щодо збільшення розмірів тимчасової державної допомоги для дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, або місце їх проживання не відоме. Згідно Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» встановлено першочерговість виплат з місцевих бюджетів. А також, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» який сприяє відбудові домівок або надання тимчасового житла особам які втратили житло в наслідок бойових дій.

3.2. Моделювання впливу місцевих бюджетів на економічний розвиток регіонів країни

Українські науковці Слухай С.В. та Деревянчук В.Е. підкреслюють, що: «На сьогодні існує потреба в удосконаленні інституційного дизайну сучасної політики децентралізації, яка, як виявили дослідження, має низку недоліків, зокрема вона не призвела до створення фінансово стійких та автономних місцевих урядів. На нашу думку, така ситуація вимагає здійснення інтенсивних досліджень місцевих фінансів України, спрямованих на пошук адекватних методів посилення їхньої самостійності стосовно здійснення автономної видаткової та доходної політики, яка найбільш відповідає інтересам мешканців громад. Також важливим та перспективним об'єктом дослідження може стати інвестиційна діяльність місцевих органів влади та її

вплив на місцеву економіку. Крім того, на особливу увагу заслуговує дослідження впливу заходів з децентралізації на добробут нації, який є більш широкою категорією порівняно з узагальнюючими показниками економіки, одним з яких є валовий регіональний продукт» [43].

Негативним наслідком для розвитку регіонів країни, починаючи із 2019 року, була пандемія, через що скоротилася значна частина підприємств, які забезпечували через справляння податків доходи місцевих бюджетів.

Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Фурик І.І. у своєму дослідженні зазначають: «Окрім негативного впливу на здоров'я населення, криза коронавірусу, в сукупності із впровадженими Урядом заходами щодо її стримування та поширення, призвела до загострення цілої низки проблем економічного, фінансового та соціального характеру як на місцях, так і по країні загалом. Однією з тих сфер, які найбільше відчували вплив пандемії стали місцеві фінанси. Скорочення доходів та необхідність додаткового фінансування заходів протидії вірусу суттєво ускладнили функціонування бюджетів на місцях, в результаті чого домінуючим критерієм спроможності територіальних громад стала їх протиепідеміологічна стійкість, а не прагнення до саморозвитку та автономії» [8, с. 146].

В останній період часу дедалі більшого поширення набуває концепція місцевого економічного розвитку (МЕР) на основі децентралізації, з більшою місцевою автономією щодо широкого кола питань, зміщенням фокусу з національної на регіональну чи місцеву політику. Децентралізація стала тим інструментом, який спонукає місцеву владу до фокусування на вирішенні питань місцевого значення, визначенні та використанні конкурентних переваг території та, зрештою, здійсненні стратегічного економічного вибору щодо базової моделі розвитку.

Наявність високоякісної інфраструктури та відповідних послуг дають підприємствам змогу реалізувати продукцію за нижчими цінами, що сприяє нарощенню обсягів продажу, створенню нових робочих місць і в кінцевому результаті збільшенню податкових надходжень. Збільшення ж податкових

надходжень унаслідок зростання бізнесу та більшої зайнятості населення означає, що міста можуть, своєю чергою, підвищити якість послуг та інвестувати в розвиток соціальної та інженерної інфраструктури, стаючи в такий спосіб ще привабливішими для бізнесу та комфортнішими для жителів.

У сучасних умовах, за виключенням воєнного стану, дієвим інструментом місцевого економічного розвитку є залучення іноземних інвестицій і компаній, стимулювання й упровадження інновацій, за допомогою програм підтримки місцевого малого та середнього бізнесу.

Напрямки концепції місцевого економічного розвитку представлено на рисунку 3.1.

Проте, кінцевий результат місцевого економічного розвитку залежить від спроможностей місцевих органів влади координувати процес реалізації місцевого потенціалу, відтворення й розвитку місцевих ресурсів, регулюючи та стимулюючи господарську діяльність на відповідній території. Досягти такого результату можна лише тоді, коли місцеві органи влади мають відповідні повноваження, забезпечені ресурсами та інституціями. Тому децентралізація є одним із ключових процесів для повноцінної реалізації принципів МЕР у діяльності місцевих органів влади.

Так само, конкуруючи з іншими містами за створення найсприятливішого середовища для бізнесу, що охоплює оптимізацію місцевого регуляторного середовища, підвищення доступності та якості адміністративних послуг, розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, міста можуть забезпечити значний розвиток уже наявних і стимулювати створення нових підприємств, а також залучати додаткові інвестиції в місцеву економіку згідно з пріоритетами місцевого економічного розвитку.

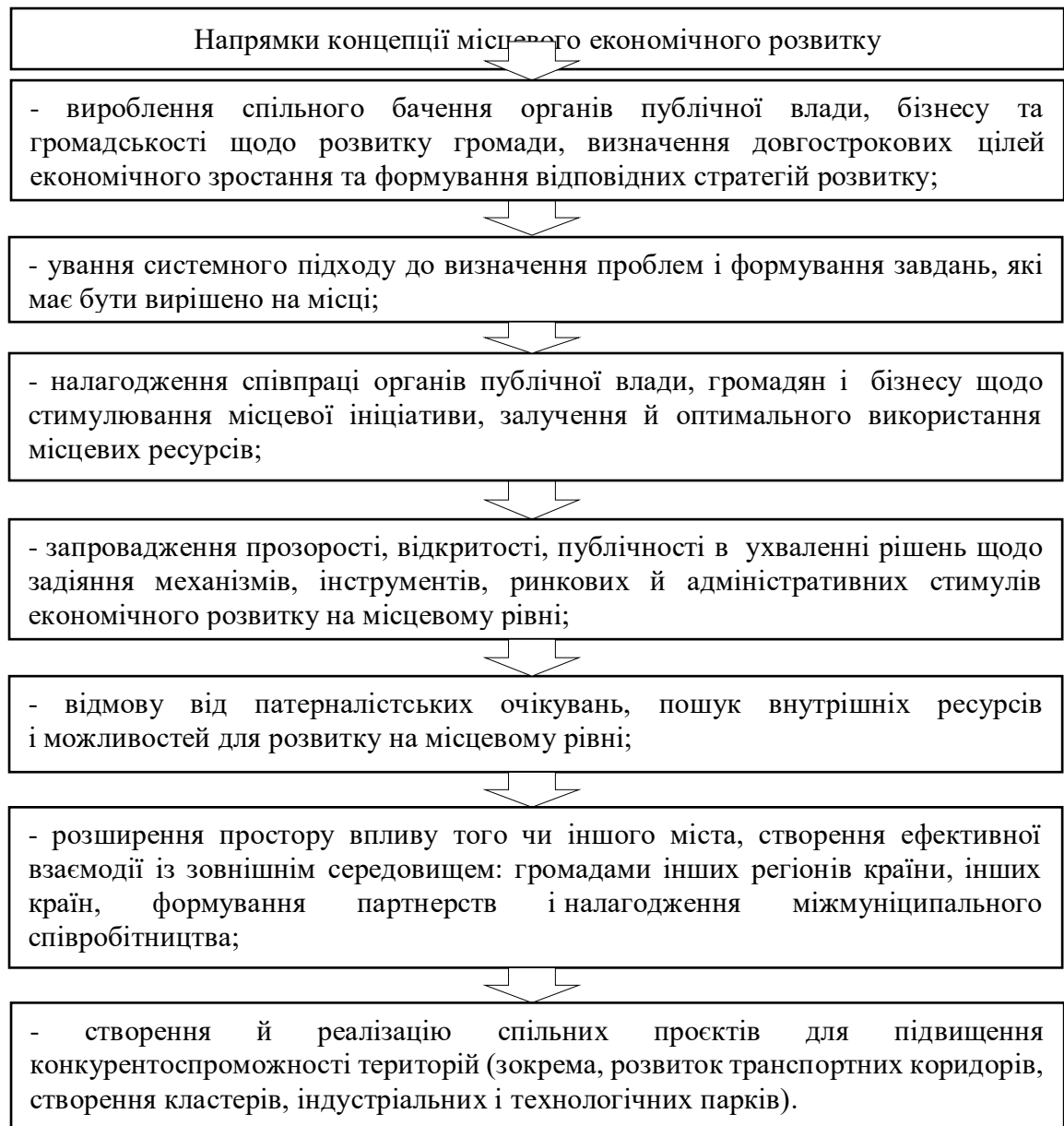

Рис. 3.1. Напрямки концепції місцевого економічного розвитку (МЕР)

Основними цілями місцевої влади в контексті реалізації політики місцевого регіонального розвитку є:

- забезпечення конкурентоспроможності та розвиток конкурентних переваг території;
- пошук інвесторів і заохочення їх до вкладання свого капіталу у місцеву економіку;

- формування загального бачення, комплексної стратегії розвитку території із залученням до цього процесу всіх зацікавлених сторін і забезпечення її реалізації.

Слід зазначити, що місцева влада являється основним координатором у місцевому економічному розвитку, і цевизначає першу її роль. Адже вона забезпечує управління комплексом дій щодо створення економічно потужної громади, підвищення конкурентоспроможності місцевої економіки, покращення якості та рівня життя мешканців, залучення всіх груп інтересів не тільки до стратегічного планування розвитку, а й до реалізації поставлених цілей.

Сьогодні місцеві органи влади є ключовими гравцями в реалізації функцій з розвитку, хоча вони все ще обмежені в ресурсах для їх належного виконання. Це зумовлює необхідність набуття працівниками місцевих органів влади навичок мобілізації додаткових фінансових джерел і використання нових інструментів залучення фінансових ресурсів.

Інша роль, яка відводиться місцевій владі – це постачальник послуг. Ця роль є найбільш традиційною, і саме в ній місцеві органи влади почуваються найупевненіше. Вона охоплює операційні функції: збір та утилізацію побутових відходів, прибирання й обслуговування громадських просторів (вулиць, площ, скверів і парків), утримання муніципальних установ, виконання різних адміністративних завдань (зокрема, надання адміністративних послуг, сучасні концепції, моделі та ресурси здійснення публічного контролю) тощо. У межах цієї ролі місцеві органи влади відповідають за здійснення капітальних вкладень у розвиток соціальної і транспортної інфраструктури, надання, модернізацію й обслуговування суспільних послуг, хоча здебільшого цю відповідальність місцеві органи влади традиційно ділять із центральним урядом.

Наступна роль яка відводиться місцевій владі – це роль регулятора. Її суть полягає в тому, що саме рішення й дії місцевих органів влади є визначальними для формування сприятливого бізнес-клімату та створення

більшої кількості сталих приватних підприємств на визначеній території.

Також місцева влада може виконувати роль каталізатора, тобто, здійснюючи активну відповідальність, яка забезпечує рух громади вперед і сприяє формуванню належного середовища для розвитку. Унікальна позиція місцевих органів влади у громаді в поєднанні з іншими їхніми ролями допомагає створити сприятливі умови для якнайкращого використання місцевих ресурсів та економічного зростання. Завдання та функції місцевих органів влади щодо реалізації політики місцевого економічного розвитку регіонів країни наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Завдання та функції місцевих органів влади щодо реалізації політики місцевого економічного розвитку (МЕР) регіонів країни

Завдання	Функції
Підтримка місцевого бізнесу та розвиток підприємництва	Визначення секторальних можливостей для економічного розвитку; v сприяння формуванню та розвитку основних бізнес-кластерів; v створення інфраструктури для розвитку місцевого бізнесу (бізнесінкубаторів, центрів розвитку підприємництва, фондів сприяння розвитку підприємства); v консультування щодо оподаткування, інвестування та регуляторного середовища; v оцінка та прогнозування розвитку ринків, цільові маркетингові дослідження; v стимулювання створення нових підприємств і робочих місць; v збір інформації про місцевий економічний потенціал і перспективні проекти
Розвиток місцевого трудового потенціалу	Дослідження стану й тенденцій розвитку трудових ресурсів; v підтримка ініціатив у сфері освіти, навчання та професійного розвитку; v підтримка ініціатив у сфері залучення та відтворення трудових ресурсів; v забезпечення контролю за умовами та безпекою праці
Використання можливостей місцевої влади як місцевого роботодавця й замовника	Розширення можливостей для зайнятості на службі в місцевих органах влади соціально вразливих груп населення; v ініціювання проектів розвитку місцевої інфраструктури та суспільних послуг; v створення можливостей для місцевих компаній брати участь у тендерах на муніципальні замовлення
Залучення коштів у місцеву економіку	Аналіз можливостей залучення публічних і приватних ресурсів для потреб МЕР; v представлення інтересів місцевого бізнесу перед потенційними інвесторами; v надання супровідних послуг для місцевого бізнесу та інвесторів (консультування, проведення досліджень, маркетингу); v запровадження механізмів участі місцевого бізнесу у фінансуванні проектів МЕР (компенсації відсотків за кредитами, місцевих гарантій, ДПП); v розробка пропозицій із залучення фінансових ресурсів для проектів МЕР

Залучення громади до вирішення проблем МЕР	Забезпечення прозорості та відкритості процесів МЕР; в залучення громадськості до процесів стратегічного планування розвитку; в забезпечення діалогу між місцевою владою, бізнесом і громадою; в формування банку ідей у сфері МЕР, які пропонують члени громади; в гармонізація інтересів усіх суб'єктів МЕР і консолідація громади для реалізації життєво важливих завдань
Взаємодія з неурядовим сектором	Сприяння розвитку місцевого громадянського суспільства; в закупівля окремих послуг у місцевих НУО; в налагодження ефективного діалогу між НУО та місцевою владою; в підтримка ініціатив, висунутих населенням і громадськими організаціями
Співпраця з науковими колами та закладами освіти	Формування запиту на підготовку кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, виходячи з реальних потреб місцевого бізнесу; в сприяння налагодженню діалогу між вищою освітою та бізнессередовищем; в сприяння розвитку інноваційної діяльності та комерціалізації інновацій; в підтримка створення та розвитку інноваційних виробництв

Слід зазначити, що підвищення рівня життя населення на визначеній території в першу чергу залежить від приватного бізнесу. Саме місцевий бізнес являється основною та рушійною силою, тим генератором місцевого економічного розвитку, який створює нові робочі місця в даному регіоні, здійснює інвестиційну діяльність та створює інфраструктуру, упроваджує інновації, збільшує обсяг податкових платежів в місцевий бюджет.

Залежно від провідної ролі окремих ключових гравців у просуванні місцевого економічного розвитку і переважанні місцевих чи зовнішніх ресурсів для нових ініціатив, розрізняють три моделі:

1. Модель «Розвиток зверху». Головною дієвою особою в ній є центральний уряд, який діє через регіональні органи виконавчої влади, а також органи регіонального й місцевого самоврядування. За цієї моделі місцеві «актори» (громада, компанії, а також муніципалітет) чекають на рішення й ресурси зверху, оскільки вони сподіваються, що уряд більшою мірою відповідальний за всі напрями розвитку або має виключні повноваження робити це. Таку модель місцевого економічного розвитку часто використовують у централізованих країнах, і не тільки за авторитарних режимів, а й у сильних державах загального добробуту. Ця модель зазвичай супроводжується високим рівнем залежності та суб'єктивних рішень і часто

не спрацьовує.

2. Модель «Розвиток ззовні». Як правило, приходять на заміну першій моделі. Спільним у них є те, що місцеві «актори» вважають, ніби вони не можуть нічого зробити самостійно. Тому потрібні зовнішні інвестори для залучення необхідних ресурсів, особливо грошей. У всіх країнах, що розвиваються, відбувається відчайдушний пошук інвесторів. Спостерігається катастрофічна конкуренція між громадами, регіонами та країнами, щоб надати інвестору вигоди у вигляді дешевої робочої сили, низьких цін на нерухомість, зниження податків тощо. Крім того, громади іноді намагаються витратити останні доступні ресурси в сумнівних інфраструктурних програмах, як-от розкішні конференц-центри, промислові майданчики й офісні приміщення, центри розвитку бізнесу тощо, – усе з єдиною метою: залучити зовнішніх інвесторів. Однак, як і в будь-якому іншому змаганні, переможцями завжди є небагато громад, більшість зазнають невдачі. Такі інфраструктурні програми загалом непогані, але вони не прийнятні, якщо призначені лише для потреб сторонніх осіб. З погляду сталості залучення зовнішніх інвесторів ця модель місцевого економічного розвитку є дуже ризикованою.

3. Модель «Розвиток зсередини». Саме за такою моделлю органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у просуванні місцевого економічного розвитку, беручи активну участь у розробленні та реалізації політики місцевого економічного розвитку. За даною моделлю залучення іноземних інвестицій все таки посідає вагоме місце, проте, перевага надається заощадженням місцевої громади та акумулюванню власних ресурсів даної території.

4. Модель «Покращення місцевого ділового клімату», яка передбачає заходи щодо покращення ділового клімату для бізнесу, зокрема, це удосконалення процесів і процедур реєстрації юридичних осіб, впровадження податкових пільг, які входять до сфери повноважень органів місцевого самоврядування.

5. Модель «Інвестиції в м'яку інфраструктуру». Змістом даної моделі є

покращення комерційного середовища для бізнесу через підготовку кваліфікованих і спеціалізованих кадрів, фінансування науково-дослідних робіт, центрів, де бізнес може отримати всі види консультацій і підтримки, налагодження бізнес-мереж.

6. Модель «Інвестиції в тверду стратегічну інфраструктуру» передбачає заходи щодо удосконалення умов доступу до інфраструктури для підприємств, що охоплює транспортну інфраструктуру (автодороги, залізниці, повітряний, річковий і морський транспорт); комунальне господарство (постачання промислової і питної води, утилізація відходів, газо- й електропостачання, системи телекомунікацій).

7. Модель «Стимулювання зростання бізнесу». Основна роль цієї моделі полягає в сприянні надання консультацій, технічної підтримки та забезпечення ресурсами для зростання місцевих компаній задля їх збереження й розвитку та зміцнення місцевого бізнесу.

8. Модель «Стимулювання створення нових компаній». В ній органи місцевого самоврядування мають сприяти наданню консультацій, технічної підтримки, забезпечення інформацією і ресурсами для надання допомоги особам під час створення нових компаній.

9. Модель «Інвестиції в території для бізнесу». В основі даної моделі стоїть створення умов для забезпечення та наявності земельних ділянок і територій, приміщень і комплексів виробничого чи іншого комерційного призначення: території та приміщення (комерційні і промислові території та приміщення); робочі території і бізнес-комплекси.

10. Модель «Стимулювання притоку інвестицій» – залучення на територію регіону бізнесу з інших регіонів або ж інших країн. Слід зазначити, що дана модель є досить ризикованою.

11. Модель «Розвиток секторів і бізнес – кластерів». Дана модель орієнтована на стимулювання зв'язків і взаємозалежностей між компаніями (включно з постачальниками й покупцями, закладами освіти й банками) у мережі виробництва (і продажу) товарів та послуг. Місцеві органи влади

можуть співпрацювати на місцевому й регіональному рівнях, аби стимулювати створення промислових мереж і слугувати каталізаторами / посередниками для зведення учасників разом.

12. Модель «цілеспрямований розвиток та оновлення» передбачає вирішення локальних проблем, що є в певних місцях, як-от потреби в оновленні центру міста, комерційних зон на межі занепаду тощо, а також стимулювання перспективних можливостей для зростання там, де ринковий потенціал уже було доведено появою приватних інвестицій (наприклад, території, розташовані біля транспортних коридорів)

Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що через пандемію та повномасштабну війну місцеві бюджети втратили значну частину надходжень, так як значна кількість підприємств призупинила свою діяльність. Основною рушійною силою в розвитку регіонів країни є сприяння розвитку місцевого бізнесу, який в першу чергу забезпечує територіальну одиницю робочими місцями та податковими надходженнями до місцевого бюджету. Для реалізації місцевого економічного розвитку використовується значна кількість моделей, проте, кожна місцева влада має обирати ті моделі розвитку бізнесу, які підтвердженні наявними ресурсами та можливостями даного регіону.

ВИСНОВКИ

Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, які складаються між органами місцевого самоврядування та населенням, яке проживає на даній території щодо розподілу надходжень в даний бюджет з метою забезпечення задоволення суспільних потреб у благах колективного споживання.

Місцеві видатки класифікуються за функціональною та економічною класифікацією. За економічною класифікацією видатки місцевих бюджетів поділяються на поточні і капітальні.

Органи місцевого самоврядування для забезпечення належного фінансування визначають бюджетну програму відповідно до програмно – цільового методу яка включає потреби даної території і призначає виконавців, формують паспорти де прописуються цілі, мета і напрями фінансування конкретних галузей або вдосконалення галузево – територіальної структури регіону із формами і порядками розподілу бюджетних коштів окремим суб'єктам господарювання виходячи з реальних потреб і можливостей.

За аналізований період, більшу частку доходів місцевих бюджетів в Україні становлять податкові надходження, а саме: у 2020 році вони становили 60,6% від загального обсягу доходів; у 2021 – 59,7%; 2022 – 70,9%. Тобто, динаміка частки в 2022 році є зростаючою. Податкові надходження в місцеві бюджети в абсолютному значенні зросли в 2021 році на 61,1 млрд. грн., а в 2022 – на 46,8 млрд. грн., порівняно з попереднім періодом.

На другому місці за часткою у доходах місцевих бюджетів знаходяться офіційні трансферти від органів державного управління: в 2020 році вони становили 34% від загальної суми доходів; в 2021 – 34,9% і в 2022 році – 24,6%. Тобто, частка офіційних трансфертів держави місцевим органам в 2022 році зменшилася на 10,3%, порівняно з 2021 роком, причиною чого може бути

війна російської федерації проти України, адже більше половини видатків держбюджету спрямовується на оборону.

Частка неподаткових надходжень в доходах місцевих бюджетів, за досліджуваний період становить в середньому 4,4%. В абсолютному значенні неподаткові надходження місцевих бюджетів в 2021 році зросли на 5,7 млрд. грн., а в 2022 – зменшилися на 5,2 млрд. грн., порівняно з попереднім періодом за рахунок зменшення власних надходжень бюджетних установ та інших неподаткових надходжень.

Власні доходи місцевих бюджетів в 2020 році становили 2,8% у 2021 році 3,3%, а у 2022 – 2,8%.

Загалом доходи місцевих бюджетів в 2022 році зменшилися на 25,6 млрд. грн., порівняно з 2021 роком.

Проаналізувавши видатки місцевих бюджетів України (за функціональною класифікацією) за 2020 – 2022 роки можна стверджувати, що найбільшу їх частину становлять видатки на освіту. Їх частка в 2019 році становила 41,7%; в 2020 році – 43,7% і в 2022 році 48%. Також вагому частку видатків місцевих бюджетів становлять видатки на економічну діяльність: в 2020 – 2021 роках – 19,7% від загального обсягу і в 2022 – 12,6%. В 2022 році їх частка зменшилася на 7,1%, тому що із введенням воєнного стану в Україні, капітальне будівництво призупинено, а більша частина видатків спрямовується на оборону.

Більша частина видатків місцевих бюджетів спрямована на фінансування освіти. Основним чинником який вплинув на зменшення загального обсягу доходів місцевих бюджетів є скорочення офіційних трансфертів від органів державного управління через війну в країні. Тому, варто зазначити, що на сьогодні повного процесу децентралізації в Україні не існує, адже місцеві бюджети все ще залишаються залежними від державного бюджету.

Найбільшу частину видатків обласного бюджету Чернівецької області (за функціональною класифікацією) за 2020 – 2022 роки становлять видатки

на освіту. В 2021 році їх частка збільшилася на 1,8%, а в 2022 році – на 14,1%. Основну частину видатків на освіту бюджету Чернівецької області за 2020 – 2022 роки становить фінансування фахової передвищої та вищої освіти: в 2020 році – 40%; 2021 – 38,8% і в 2022 – 42,3% від загального обсягу.

В 2020 – 2021 роках значну частку у видатках області становили видатки на економічну діяльність – це 22,7% в 2020 році і 26,8% в 2021 році. Але в 2022 році, у зв'язку із війною, видатки за даним видом значно скоротилися – на 24%, порівняно з 2021 роком. Більшу частину видатків бюджету Чернівецької області на економічну діяльність за 2020 – 2022 роки припадає на транспорт: в 2020 році – 69,4%; 2021 – 79,9% і в 2022 – 94% від всіх видатків.

В 2022 році значно зменшилися видатки на економічну діяльність Обласного бюджету Чернівецької області, саме за рахунок зменшення фінансування іншої промисловості та будівництва – на 10%, порівняно з 2021 роком, причиною чого є воєнний стан в країні, під час якого призупиняються видатки на капітальне будівництво. Також, зменшилася частка видатків на іншу економічну діяльність – на 4,7%.

Найбільшу частину видатків бюджету Чернівецької області на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2020 – 2022 роки становлять видатки на соціальний захист пенсіонерів: в 2020 році 67,6%; 2021 – 66,8%; 2022 – 62,8%.

Основні напрямки вирішення проблем фіскальної децентралізації наступні: по-перше, необхідно удосконалити існуючу податкову систему, щоби надати місцевим органам права и можливості формування бюджету із власних джерел, з метою підвищення їх самостійності у забезпеченні необхідною кількістю коштів; по-друге – змінити механізм надання централізованої державної підтримки регіонам, з метою створення умов для активізації дії всіх важелів розвитку. Також доцільним є стимулювання територій, які демонструють тенденції економічного зростання та сприяють зростанню сусідніх регіонів.

Слід зазначити, що основною рушійною силою в розвитку регіонів

країни є сприяння розвитку місцевого бізнесу, який в першу чергу забезпечує територіальну громаду робочими місцями та податковими надходженнями до місцевого бюджету. Для реалізації місцевого економічного розвитку використовується значна кількість моделей, проте, кожна місцева влада має обирати ті моделі розвитку бізнесу, які підтверджені наявними ресурсами та можливостями даного регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І. В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. Форум права. 2006. С. 18-21.
2. Базилевич В. Д. Державні фінанси. навч. посібн. Вид. Київ: Атіка, 2004. 368 с.
3. Барановський М.О. Фінансова децентралізація в Україні: особливості становлення. *Український географічний журнал*. 2017. URL: <https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/ugj-2017-4-30-38.pdf>.
4. Булавець В.М. Видатки місцевих бюджетів соціального призначення у контексті концепції соціальної держави. *Ефективна економіка*. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4075>
5. Буряченко А. Є. Підходи до визначення фінансового нормативу бюджетної забезпеченості. Економіка та підприємництво: Збірник наукових праць молодих учених та аспірантів ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». 2009. С. 225-230.
6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456VI. URL: <http://zakon0.ra da.gov.ua/laws/show/245617>
7. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручн. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
8. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Фурик І.І. Особливості функціонування місцевих бюджетів України в умовах пандемії COVID – 19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. С. 143 – 153.
9. Вечкис Р., Єрмошенко А., Хьйоландер С. Державне стратегічне і бюджетне планування в Україні: шляхи реформування. Київ, 2013. 116 с.
10. Гапонюк М. А. Місцеві фінанси: навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2012. 184 с.

11. Деякі питання призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме. Постанова Кабінету міністрів України. від 3 травня 2022 р. № 531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-2022-%D0%BF#Text>

12. Децентралізація на власному досвіді: в яких регіонах найбільш позитивно оцінюють реформу? URL: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakyh-regionah-naybilshpozytvnoocinyuyut-reformu>

13. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування : результати другої хвилі соціологічного опитування / Київський міжнародний інститут соціології URL: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitichnyi>

14. Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. 2023. URL: <https://hromady.org/diyalnist-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-v-umovah-voennogo-stanu-vipusk-44/>

15. Євдокімов О.В. Організаційне забезпечення функціонування та розвитку територіальної громади. Ефективна економіка, 2018, No 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6425>

16. Калустян Я.В. Оцінка систем місцевого оподаткування зарубіжних країн. *Інноваційна економіка*. 2021. С. 200 - 205.

17. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку. Київ: Знання, 2010. 431 с.

18. Краковська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження. *Український юридичний портал «Радник»*. URL: <http://radnuk.info/statti/249-tioriua-gov/3483-2010-01-21-23-15-45.html>

19. Левкіський І. Б. Методи бюджетного планування місцевих фінансів. *Економічний простір*. 2020. С. 197 – 201.

20. Лепіш Н.Я., Павлович-Сенета Я.П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567/263393>

21. Малиняк Б. Функції видатків бюджету в публічному управлінні, економічній і соціальній системах України. *Світ фінансів*. 2021. С. 35 – 50.

22. Місцеве самоврядування та реформа децентралізації в умовах війни: підсумки липня. 2022. UPLAN. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriadvannia-ta-reforma-detsentralizatsii-v-umovakh-viiny-pidsumky-lypnia/>

23. Набатова Ю.О., Ус Т.В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Ефективна економіка*. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4100>

24. Наталенко Н.В. Фінанси та бюджет об'єднаної громади (навчальний модуль). Київ : Легальний статус, 2016. 72 с.

25. Ніколенко В.Ю., Свешніков С.М., Юрченко В.В., Крижановський В.І. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів: навч. посібн. Київ, 2016. 41 с.

26. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану (оновлюється). 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>

27. Овсянніков Є.С. Видатки бюджету як правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 44 – 50.

28. Овчинніков А.В. Місцеве оподаткування в Україні: еволюція та перспективи його розвитку. 2017. URL: https://economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/106.pdf

29. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

30. Офіційний сайт. Департамент соціальної політики Чернівецької міської ради. URL: <https://dsp.city.cv.ua/pro-department>

31. Офіційний сайт. Департамент соціального захисту населення Чернівецької обласної військової адміністрації. URL: <https://bukoda.gov.ua/chernivecka-oda/structure/departament-socialnogo-zahistu-naselennya>

32. Планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу : навчальний посібник / за ред. В.В. Зубенко. Київ, 2015. 120 с.

33. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 червня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

34. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». Постанова Кабінету міністрів України від від 9 червня 2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

35. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану. Постанова Кабінету міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>

36. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 р. № 333». Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-2022-%D0%BF#Text>

37. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності. Закон України від 12.05.2022 № 2254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text>

38. Про встановлення розмірів грошової компенсації вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на 2023 рік. Наказ Міністерства соціальної політики від 07 лютого 2023 р. за N 244/39300. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE39300?an=51>

39. Про виклики, обмеження та ризики для органів місцевого самоврядування в умовах війни. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/pro-vyklyku-obmezheniya-ta-ryzyky-dlya-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya-v-umovah-vijny>

40. Результати дослідження «Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану». 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16040>

41. Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ: Центр навчальної літератури, 2016. 312 с.

42. Сініцина І. Забезпечення адресності соціальної допомоги за допомогою бального методу з'ясування ступеня нужденності заявників: огляд літератури. Київ: CASE-Україна: Центр соціально-економічних досліджень, 2011. 46 с.

43. Слухай С.В., Деревянчук В.Е. Вплив децентралізації на економіку регіонів України. Ефективна економіка. 2022. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2022/17.pdf

44. Сошка Н.В. Суперечності та перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=783>

45. Татарин Н.Б., Снітко С.О. Особливості формування місцевих бюджетів в умовах створення об'єднаних територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2018. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/125.pdf

46. Татарин Н.Б., В.В. Войтович. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 159-162.

47. Фінанси: навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 247 с.

48. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.